

Xətib Təbrizi və onun "Şərhu-ixtiyaratı-l-müfaddal"ndakı islam şairləri

Zəkiyyə Əbilova

Fəlsəfə elmləri doktoru

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Azərbaycan.

E-mail: zekiyye.abilova@mail.ru

Annotation. Otuza qədər elmi əsərin müəllifi olan Azərbaycanın görkəmli alimi Xətib Təbrizi (1039-1109) bir sıra ərəb şairlərinin divan və antologiyalarını şərh etmişdir. Bu yazıda alimin VI-II əsr ərəb dilçisi əl-Mufaddal əd-Dabbinin "əl-İxtiyarat" əsərinə yazdığı şərhə bəhs olunur. Xətib Təbrizinin xətti ilə olan nüsxəsi Tunisin Milli Kitabxanasında mühafizə olunan əsər üzərində tədqiqat apararaq araşdırmaçı antologiyaya daxil edilmiş islam şairləri barədə məlumat və onların qəsidələrindən nümunə verir.

Açar sözlər: Xətib Təbrizi, antologiya, şərh, nüsxə, hədis

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 19.08.2020; qəbul edilib – 22.09.2020

Khatib Tabrizi and Muslim poets in his "Sharhu-ikhtiyaratil-mufaddal"

Zakiyya Abilova

Doctor of Philosophy

Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS, Azerbaijan.

E-mail: zekiyye.abilova@mail.ru

Abstract. Author of about thirty scientific works, prominent Azerbaijani scholar Khatib Tabrizi (1039-1109) commented on the divans and anthologies of a number of Arab poets. This article discusses the scholar's commentary on the work "al-Ikhtiyarat" by the VIII century Arabic linguist al-Mufaddal al-Dabbi. Khatib Tabrizi's handwritten copy provides information about Muslim poets and examples of their poems included in the anthology by a researcher who is researching the work preserved in the National Library of Tunisia.

Keywords: Khatib Tabrizi, anthology, comments, copy, hadith

Article history: received – 19.08.2020; accepted – 22.09.2020

Giriş / Introduction

Hər bir xalqın şifahi ədəbiyyatı onun keçmişini, ictimai mənzəfini əks etdirən ümumi sərəvətidir. Bu baxımdan, əsrlərlə yaddaşlarda yaşanmış rəvayətlər, şeir nümunələri ərəblərin qəhrəman keçmişindən, zəngin mədəniyyətindən xəbər verir. Cahiliyyə şeirinin üç əsas mənbəyi vardır. "Əl-Müəlləqat", "əl-Mufaddaliyyat" və "əl-Əsməiyyat", "Əl-Müəlləqat" cahiliyyə dövrü şairlərinin ən məşhurlarının qəsidələridir. Bunlar şeir tarixinin ən yüksək zirvəsidir. "əl-Mufaddaliyyat"ı qədim ərəb şeirinin ən məşhur rəvayətlərindən olan tanınmış dilçi alim Mufaddal əd-Dabbi toplamışdır. "Əl-Əsməiyyat" isə əl-Əsmə'in nisbətindən götürülüb.

Əsas hissə / Main Part

Həyatın hər bir sahəsində olduğu kimi, Şərqi elm və mədəniyyətinin inkişafında da bir çox azərbaycanlı alimlər hər bir dövrdə bilavasitə iştirak etmişlər. Belə mütəfəkkirlərdən biri də zəngin yaradıcılıq irsinə malik Yəhya bin Əli bin əl-Həsən bin əl-Həsən aş-Şeybani Əbu Zəkəriyyə adı ilə məşhur olan Xətib Təbrizidir. O, 431 (h)-1039 (m) ilində Təbrizdə doğulmuşdur [1, s.1894]. Xeyrəddin Zirikli də onun əslən Təbrizdən olduğunu bildirir və qeyd edir ki, Şama gələrək Əli Əbil-Ə la əl-Mərridən dərslər almışdır. Onun "Təhzi-bül-luğa" əsərinə oxumuş, əsərdən çox təsirlənən gələcək alim onu heybəsinə qoyub çiyinə alır. Bağdada gələrkən uzun və piyada yol qət edir. O qədər tərləyir ki, bər tay hər bədədəki kitabı isladır [2, VIII, s.200]. Xətib Təbrizini dilçiliyin onda - gedənlərindən, ədəbiyyatın məşhurlarından, aruzşünas, hədis və digər elm sahələrində məlumətli olan alim kimi təqdim edən Şamsəddin Sami ondan dərslər almış Xətib Bağdada və Hafiz ibn Nasirinin alimlə bağlı rəvayətlər söylədiklərini də xatırladır. Xətib Təbrizi ilə bağlı daha bəsit məlumat verən "İlidiyatul-arifin" onun həyat yolunu Bağdada gəlib, əl-Mərridən dərslər almasından başlayır [3, II, s.519]. Yuxarıda deyilənləri təsdiq edən Omər Rza Kəhalə alimin yenicən Bağdada qayıdışını və "Nizamiyyə" mədrəsəsinin kitabxanasında qərar tutduğunu, qəflətən burada vəfat etdiyini" yazır [4, IV, s.431].

Xətib Təbrizinin ən böyük tədqiqatçılarından olan Azərbaycan alimi, professor Məlik Mahmudov yazır: "Ərəb dilçilərinin özlərinin də etiraf etdiyi kimi, əvəz edilməz tədqiqatçı olan Xətib Təbrizinin ədəbi və elmi irsi olduqca geniş və rəngarəngdir. Ömrünün sonuna qədər elmi-pedaqoji fəaliyyətini dayandırmayan alim Şərqi xalqlarının mədəniyyəti tarixinə ədəbiyyat və dilçiliyə aid onlarla əsərin, gözəl şeirlərin müəllifi kimi daxil olmuşdur [5, s.38]. "Lügətnəme-yi-Dehxuda" alim barədə məlumat verərkən "Xətib Təbrizi adı ilə məşhur olan Yəhya bin Əli bin Məhəmməd Şeybani Təbrizi Məkki əbi Zəkəriyyə dil və ədəbiyyat bilicilərindən, Bağdadda boya-başa çatan mütəfəkkir bir müddət Şam və Misirdə yaşadığından sonra yenidən Bağdada qayıtmış və ömrünün sonuna qədər "Nizamiyyə" kitabxanasında tədqiqatçı və müəllim kimi çalışmışdır" – yazır [6, V, s.121]. Belə ki, Səlcuq hökmdarı Nizam əl-Mülk bir sıra mədrəsələr tikdirmişdi ki, onlardan ən məşhuru Bağdadda yerləşən "Nizamiyyə" mədrəsəsi idi. Hökmdar burada dərslər deyəcək müəllimləri də özü seçirdi. Bu xoşbəxtlik Xətib Təbriziyə də nəşib olmuşdu. Ümumiyyətlə, ensiklopediyalar və mədrəsələr əsri olan XI əsrdə islam aləmində elmin bütün sahələrində canlanma nəzərə çarpmış, Şərqi ictimai, siyasi, ədəbi-elmi vəziyyətini əks etdirən dəyərli abidələr yaradılmışdır. Həmin dövrdə islam Şərqi dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində ən böyük alim Xətib Təbrizi (1030-1109) olmuşdur.

İkinci orta əsrləri əks etdirən ensiklopedik mənbələrin əksəriyyətində Xətib Təbrizi ilə bağlı məlumatlar vardır. Alimin əsərlərini sadalayan "Lügətnəme-yi-Dehxuda" müəllifi həmçinin onunla bağlı oxşar məlumatlarla "əl-Ə ləm", "Mu'cəmul-Udaba", "Rövzatul-cənnət", "Tarixu ibn Xəlilkan" kimi mənbələrdə də tanış olmaq mümkün olduğunu qeyd edir [6, V, 121]. Adıçəkilən əsərlərə müraciət etdikdə Xətib Təbrizi və onun yaradıcılığı ilə bağlı daha geniş məlumat əldə etmək mümkündür. Belə ki, "Vəfayətül-ə'yan və əbiyüz-zəman" müəllifi onu "Ərəb dilinin gözəl bilicisi" adlandırır və qeyd edir ki, qrammatika, dilçilikdən daha çox ədəbiyyatla tanışmışdır.

İbtidai təhsilini vətəndə alan Xətib Təbrizi elm dalınca ölkədən-ölkəyə keçərək dövrünün Əbul-Əla əl-Məəri, Əbu Tayyib Təbari, Əbul-Qasim ət-Tənnuhi kimi ən görkəmli ustalarından dərslər almışdır. Fəhih əbul-Fəth Səlim bin Eyyub ər-Razi, Əbul-Qasim Əbdülkərim bin Məhəmməd bin Abdullah bin Yusif əd-Dəllal əs-Svi əl-Bəgdadi, Əbul-Qasim Abdullah bin Əli və başqalarının yanında hədis dinləmişdir. Mənbələrdə həmçinin, Qəsəbəni, Əbul-Qasim Ubeyd ibn Əli ər-Raqqi, Əbut-Tayyib ət-Təbari kimi alimlərdən də dərslər aldığı xatırlanır.

"Mu'cəmul-məbuatil-arabiyyə vəl-muərribə" müəllifi isə, elm dalınca ölkələrə səfər etmiş alimi dil bilicisi kimi təqdim edir və müəllimlərinin siyahısını bir qədər də genişləndirərək Əbul-Qadir Curcani, ibn Səhl əl-Bayzavini, eləcə də Bəsrədə bir çox alimlərin yanında dərslər aldığı və hədis dinlədiyini, eləcə də Hilal əs-Sabi, ibn Sirac və Əbu Tayyib ət-Təbari və başqaları üçün ədəbiyyat yazdığını qeyd edir.

Xətib Təbrizi böyük tələbkarlıqla öyrəndiklərini öyrətməyi bacaran bir ustad olmuşdur. O, dil, qrammatika və ədəbiyyat sahəsində dövrünün ən məşhur alimi olmuşdur. Buna görə də elm öyrənmək üçün yüzlərlə alim və tələbə onun yanına axışdır. Onun heç də təsəddüf olmayaraq "Nizamiyyə" mədrəsəsində tutduğu mənəb, elm aləminə yayılmış əsərlərindən qazandığı şöhrətdən irəliləməklə qərar verəytilmiş, dil, qrammatika, ədəbiyyat dərsləri əldə etmək üçün alim və müəlliflər onu seçirdilər. İslam dünyasının hər yerindən gələn bu insanlar on illərlə "Nizamiyyə"də qalır və elm əxz edirdilər. Onlardan bir neçəsini xatırlatmaq yerinə düşərdi: İbn Bəşəz Əbul-Həsən Təhrir bin Əhməd ən-Nəhvi əl-Misiri deyilənlə görə Əbu Zəkəriyyədən dars almış, sonralar Misirə qaçıdaraq burada dilçiliyə dair əsər yazmışdır. Məşhur Əllama 469 (h)-cu ildə vəfat etmişdir; İbn Ət-Tilmiz əbul-Həsən Həbətullah bin Said əl-Bəğdadi nəsrini təbii olmuşdur. Təbrizinin yanında oxumuş, bir sıra elmlərə, o cümlədən ədəb elminə yiyələnmişdir. 560 (h)-ci ildə vəfat edən alimin əl-Mufaddaliyyəyə yazdığı şərh də vardır; İbn Şəcri əbus-Səədət Həbətullah bin Əli bin Məhəmməd qrammatika, dil və ədəbiyyatda öndəgədən olmuşdur. O, 542 (h)-ci ildə vəfat etmişdir; İbn Ərəbi əl-Qazi əl-Hafiz əbu Bəkr Məhəmməd bin Abdullah əl-İşbili elm dalınca Şam, Bağdad və Misirə getmiş, sonra ondan əvvəl heç kəsin sahib olmadığı elmlə Əndəlusə qayıtmışdır. O, ədib, şair, dahi, bütün elm sahələri üzrə alim idi. Təbrizdən dars almış alim 543 (h)-cü ildə vəfat etmişdir. Eləcə də, Əbu Mənsur Muhərib bin Əhməd, əl-Hafiz əl-İslami Əbul-Fadl Məhəmməd bin Nəsir əl-Bəğdadi, əl-Xətib əl-Həskəfi Yəhya bin Sələmə kimi onlarla görkəmli alim Xətib Təbrizidən dars almışlar.

Hafiz Əbu Səid əl-Təmani "Kitəbuz-Zeyl" və "Kitəbul-İnsən" adlı əsərlərində bu barədə yazaraq, onlardan ən fəzilətlərinin adlarını çəkmişdir.

Alimlə bağlı bir çox məlumatları elm aləminə çatdıran İbn Xəllikan Xətib Hafiz Əbu Bəkr Əhməd bin Əli bin Sabit, Hafiz Əbul-Fadl Məhəmməd bin Nəsir, Əbu Mənsur Mövhəb bin Əhməd əl-Cavaliqi, Əbul-Həsən Sa'd əl-Xeyir bin Məhəmməd bin Səbu Əndəlusli və başqa tanınmış simaların onun haqqında yüksək fikirlə rəvayətlər etmiş olduqlarını da bildirmişdir.

Onuza qədər elmi əsərin müəllifi olan Azərbaycanın görkəmli alimi bir sıra ərəb şairlərinin divan və antologiyalarının şərh etmişdir. "Müləxxəs fi r-raabi-Quran", "Şərh-şi'n Mütənəbbi", "Məqalətü fərman", "Şərh-ıdivani-Həməsə əbi Təmmam", "Şərhul-həməsə", "Şərh-us-siqət əz-Zənd", "Şərh-ıdivani-Mütənəbbi", "Şərhul-muəlləqətiş-səb'a", "Şərhul-Mufaddaliyyat", "Qəribul-hədis", "Təhzi-bu-İslahil-mantiq", Muşkətul-məsəbihi", "Şərhul-Maqsuratid-Dureydiyyə", "əl-Kafi", "Mu'rabul-Quran" və s. kimi möhtəşəm əsərləri dünya kitabxanalarından qaçığı ilə mühafizə olunmaqdadır. Prof. M.Mahmudovun "Piyada Təbrizdən şama qədər" əsərində əksəriyyəti araşdırılmış olan bu əsərlərdə Xətib Təbrizinin şərhçilik fəaliyyətindən geniş söhbət apar. Elmin bir çox sahələrində məlumatlı olan Xətib Təbrizi istər salaflarının, istərsə də müasirlərinin yaradıcılığı ilə maraqlanmış, onlarda rast gəldiyi boşluqları doldurmağa çalışmışdır. Elə yazdığı şərhlər də çox güman ki, ondan irəli gəlmişdir. Belə ki, Yusuf Yaqub ibn Səkkitin "İslahul-mantiq" əsərinə böyük meyl olduğunu görür. Lakin əsərə bələd olan alim onda çoxlu təkrar və yanlışlıqların olduğunu bildirdi. Odur ki, əsər üzərində düzəliş etmiş və təkrarları atmışdır. Əsər sonralar Xarətmədə Sudan Kənd Təsərrüfatı muhasibi katib Saleh Əlinin ön sözü ilə nəşr edilmişdir [7. IV, s.191]. Xətib Təbrizi əsərləri şərh edərkən bəzən əvvəlcə qısa şərhini verir, sonradan isə daha geniş şərh hazırlamışdır. "Dünya kitabxanalarında mövcud islam kültür tarixi ilə ilgili əsərlər ensiklopediyası"nda verilən məlumata görə, o, "Həməsə"nin əvvəlcə qısa, bütün şeirlərdən yalnız bir hissəni, sonradan beyt-beyt, daha sonra isə uzun-uzadı şərhini hazırlamışdır. Elə əsərlər də olurdu ki, yalnız qısa şərhini verirdi. Tanınmış dilçi alim Əbu Bəkr Məhəmməd bin Həsən əl-Əzdi əl-Bəsrinin "Maqsurat-ıbn Düreyd" əsərinə yazdığı şərh bu qəbildəndir [8. VI, №10843, 62]. Leyden Universiteti Kitabxanasındakı ərəb əlyazmalarının VII bölümü, eləcə də Niderlandın digər əlyazma kolleksiyalarının Luqdam Batavorum Universitetinin kitabxanasında P.Vordhəv tərəfindən toplanılmış kataloqda Xətib Təbrizinin şərhləri barədə məlumat verilir və qeyd edilir ki, alimin Əbu Təmmamın "Həməsəsi"ne yazdığı 665 vərəqdən ibarət 396 şifrlili şərh həmin kitabxanada mühafizə olunur. Həmçinin, həmin nüsxə barədə Brokelmanın (S I (40)) məlumat verdiyinə işarə edilir. Kataloqda Xətib Təbrizinin Yaqub bin Səkkitin (v. 243/857) "İslahul-mantiq" əsərinə yazıl-

mış olduğu şərhin nüsxəsi barədə də məlumat verilir və eyni zamanda həmin əsərə Brokelmanın (G I (117)) işarə etdiyi qeyd edilir. O da xatırlar ki, Xətib Təbrizinin "Siqət əz-Zənd"ə yazdığı şərhin əlyazması da daxil olmaqla bu nüsxələrin hamısı Leydəndə mühafizə olunur [9.VII, s.140]. Onun bir sıra ərəb şairlərinin divanlarına yazdığı şərhləri, ərəb dilçiliyinin aktual problemlərinə həsr etdiyi qrammatika traktatları, şərh şeirinin ədəbi-nəzəri əsaslarını öyrədən əsərləri orta əsrlərdə bütün İslam ölkələrində filologiya elminin zənginləşməsinə mühüm rol oynamışdır [10, II, s.338]. İordaniya Universitetinin Əlyazma Sənədləri Mərkəzində isə alimin "Şərh-ıdivani-İmrul-Qeys" əsərinin mühafizə olunduğu məlumdur [11, №162,85]. Ədəbiyyata dair əsərlərinin adını çəkən İbn Xəllikan qrammatikadan bəhs edən "Müqəddimə"lərinin də olduğunu qeyd edir. Nümunə kimi verdiyi ərəz və qafiyələr haqqında "əl-Kafi" və Quramın qiraətində flektiv tədəyümlərdən bəhs edən "əl-Müləxxəs" adlı əsərinə son yaradıcılığının sirlərindən bəhs edən nadir təsəddüf adlandırılır [12. III, s.204-208]. Göründüyü kimi, alimin ədəbi elminin sərhədi olmadığı kimi, yaradıcılığı da çoxşaxəlidir.

Xətib Təbrizinin yaradıcılığında xüsusi yer tutan əsərlərindən biri VIII əsrdə yaşayıb-yaratmış Kufə məktəbinə mənsub görkəmli ərəb dilçi şairi əl-Mufaddal (və ya Mufazzal) ibn Məhəmməd ibn Yə'la (və ya Mə'la) ibn Əmir ibn Salim ibn Əl-Ramal əl-Dabbinin "əl-Mufaddaliyyat" antologiyasına yazdığı şərhdir. Ərəb ədəbiyyatında özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilən antologiyanın müəllifi, Əbu Bəkr İbn əl-Ərəbinin müəllimi olmuş tanınmış dilçi və şair Mufaddal Dabbi (v.164/780) ərəb ədəbiyyatında ilk təzkiyə sahiblərindəndir. Rəvayətə görə, əl-Mufaddal əd-Dabbinin antologiyası xəlifə əl-Mənsurun təşəbbüsü ilə oğlu əl-Məhdimin tərtibi və tədvişi ilə yazılmışdır. Antologiyanın tərtibi 756-cı ilə aid edilir. "əl-İxtiyarat" və ya "əl-Mufaddaliyyat" adlanan antologiyaya 66 şairin 126 qəsidəsi daxil edilmişdir.

Əl-Mufaddal əd-Dabbi "əl-Mufaddaliyyat" ə daxil etdiyi şeir nümunələrini seçərkən, qafiyə prinsipini əsas götürmüşdür. Əsərin ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, sanki o, ərəb həyatının güzgüsüdür. Burada ərəblərin adət-ənənələri, əxlaqı və hissləri öz əksini tapmışdır. "Əl-Mufaddaliyyat"ın bütün müsbət xüsusiyyətləri ilə bərabər nöqsanlı cəhəti də vardır. Bu da ondan ibarətdir ki, əl-Mufaddal əd-Dabbi əsərə müqəddimə yazmamışdır. Əslində müqəddimə verilimi ilə və orada tərtibatın məqsəd və metodu öz əksini tapmalı idi. Tərtibçi birbaşa qəsidələrə keçmiş, ardıcıl olaraq onları düzmüşdür. Burada da qəsidə müəllifləri barədə heç bir məlumat verilmir. Bu işi öz üzərlərinə götürən şərhçilər uğurla tamamlamışlar.

"Əl-Mufaddaliyyat" əsərinə bir neçə şərh yazılmışdır. O cümlədən, الازیری (əl-Ənbəri), المرزوقی (əl-Marzuqi) və başqa tədqiqçilərin əsərə yazdıqları şərhlər öz rəngarəngliyi, maraqlılığı ilə tədqirəliyəldir. Artıq qeyd olunduğu kimi, Əbu Əli əl-Marzuqi şərhinin 560 vərəq həcmində bir nüsxəsi (№ 7446) Berlin Kral Kitabxanasında mühafizə olunur. Anonim müəlliflə məxsus 181 vərəqlik naqis bir nüsxə (№3426) Dublinin Cester Betti Kitabxanasında qorunur. Əbu Cəfər ən-Nəhhas və Əhməd bin Məhəmməd Meydaninin şərhləri isə zamanəmizə gəlib çıxmamışlar.

Alimlərin fikrinə, Mufaddal əd-Dabbinin "əl-Mufaddaliyyat" antologiyasına yazılan ən kamil və dəqiq şərh Xətib Təbrizinin şərhidir və həmin şərh əlyazması şəkildə Tunis Milli Kitabxanasının Əlyazmaların Fondunda saxlanılır. Bu həm də şərhin Xətib Təbrizinin xətti ilə olan, avtoqraf nüsxəsidir. Eyni fikri təsdiqləyən "Brokelman" əsərinin adını "Şərh əl-qəsaid əl-Mufaddaliyyat" kimi vermişdir [13, 279 (3), 331].

Yəhya bin Əli əl-Xətib Təbrizi Əbu Təmmamın "Həməsəsi"nin şərhini bitirdikdən sonra "Şərhul-İxtiyarat" (və ya "Şərhul-Mufaddaliyyat") adlandırıldığı şərhinə başlamışdır. "Mu'cəmil-mənil-cəmi" nin verdiyi məlumata görə, məşhur dilçi, qrammatik və bəlağət alimi olan Xətib Təbrizi antologiyasını tələbələrindən birinin istəyi ilə şərh etmişdir.

"Əl-Mufaddaliyyat" əsəri üzərində uzun müddət tədqiqat aparmış Misir alimi Fəxrəddin Qibava ilk dəfə şərhə rast gəlməsinə belə təsvir edir: "İstanbul səfərim zamanı orada Xətib Təbrizinin "əl-Mufaddaliyyat" əsərinə yazdığı şərhini tapdım. Mən bu kitabla tanış olarkən, onun elmi və ədəbi cəhətdən nə qədər böyük əhəmiyyəti kəsb etdiyinin şahidi oldum. Onunla bağlı sonrakı axtarışların zamanı öyrəndim ki, əl-Mufaddal əd-Dabbinin "əl-Mufaddaliyyat" antologiyasına yazılan ən kamil və dəqiq şərh Xətib Təbrizinin şərhidir və həmin şərh əlyazması şəkildə Tunisin Ümumi

Kitablar Evində saxlanılır (indi əsərin əlyazması Tunisin Milli Kitabxanasının Əlyazmaları Fondunda saxlanılır). Bu həm də əlyazmanın əsl (avtoqraf) nüsxəsidir. Sonralar əlyazmanın surəti bir neçə dəfə çıxarılaraq, başqa ölkələrə aparılmışdır. O cümlədən Qahirədəki Misir nüsxəsi də onun surətidir" [9, I, s.5]. Tədqiqat əsərinin əvvəlində şərhçi haqqında söhbət açan müəllif Xətib Təbrizinin əsrarəngiz təbiətli Azərbaycanın Təbriz şəhərində doğulması, orada boya-başa çatması, valideynləri, onun künyəsi (Əbu Zakəriyyə), ləqəbi (Təbrizi), elmi və adəbi mövqeyi, yaradıcılığı, dil, qrammatika sahəsində göstərdiyi xidmətləri, müəllimlik fəaliyyəti və nəhayət, 502-ci ildə Bağdadda vəfat etdiyi və Bab Əbriz qəbiristanlığında dəfn edilməsi barədə böyük ehtiramla məlumat verir.

Əlyazmanın özünə gəlincə, bəzi hissələrin yazılının ümumiyyətlə seçmək mümkün deyil. Mətnşünlüyümüzün başlanğıc kimi qəbul etdiyi nadir nüsxəyə baxanda hiss edirsən ki, onun bərpaya böyük ehtiyacı vardır. Bəlkə də əsəri bu kökə salan onun keçib gəldiyi uzun tarixi dövrün nisənələrindədir.

Antologiyaya daxil edilmiş şairlərin təsnifatına gəlincə, onları etiqadı baxımdan, eləcə də həmin dövrdə daha çox tanındıqları məşğuliyyətlərinə görə də qruplaşdırmaq olar. Məsələn, muxadramun və islam dövründə yaşamış şairlərlə yanaşı, yəhudi və nasara, eləcə də fərasən (süvari, döyüşçü) və səaliki (yolkəsən, quldur) kimi tanınmış şairləri də ayrı-ayrı qruplarda cəmləşdirmək mümkündür.

Antologiyaya altı islam şairi daxil edilmişdir ki, onlarla bağlı aşağıda daha geniş məlumat verilir:

Mutməm bin Nəvira. O, Mutməm bin Nəvira bin Şəddad bin Əbid bin Sə'ləbə bin Yərubi bin Hənzilədir. Təmmimdən olan Yərubi ərəb şairidir. Nisbəsi Təmmim qəbiləsinin adından götürülmüşdür. Künyələri Əbə Nəhşəl, Əbə Təmmim və Əbə Fəcalandır. Öz qovmünün şəraflişi, onun qohman süvarisi olmuşdur. Cahiliyyə dövründə mülkiyələri tarənnüm edən rədfiləri ilə şöhrət qazanmışdır [14]. Həmin dövrdə Bani-Təğləb qəbiləsi Təmmim üzərinə hücum edib onu qarət edərkən əsir alınmışdır. Qardaşı Malik bin Nəvira onu əsirlikdən qurtarmışdır. O, Peyğəmbərin dövründə Mədinəyə gəlmiş, islamı qəbul etmiş və Peyğəmbərin (s) səhabəsi olmuşdur. Şairin Mutməm (boşluğu tamamlayan, dolduran; bitirən) adı ilə tanınmasının səbəbi ər-Riddə müharibəsində öldürülmüş qardaşı Malik bin Nəvira üçün ağıladığı bənzərsiz qəsidələri olmuşdur. Onun bəsrəsində xəlifə Əbu Bəkr, sonra Əməir bin Əl-Xəttab ilə bağlı xəbərlər vardır. Mutməm bin Nəvira 30 (h)-650 (m) ildə vəfat etmişdir [15].

Mutməm bin Nəvira ərəb ədəbiyyatında mərsiyə şairi kimi tanınmaqdadır. Şairin qırx beş beytlik "ayniyyə"si antologiyaya səkkizinci yerdə verilmişdir.

Qəsidənin birinci beytində yazılır:

حبل الخليل ولا الأمانة يقطع صرمت زنبية حبل من لا يقطع

Tərcüməsi: Züneybə Xəlilin ipini kəsməyənin ipini qırdı

Bədbəxtliyə düşər olmaq üçün heç kəs ümid bəsləmir.

Xətib Təbrizi şərhində daha çox qrammatik mənaya fikir verir və beyti belə şərh edir: "Rəvayət edilir ki, "للأمانة تقع" qadın cinsində olduğundan "تقع" yazılmalıdır. Eləcə də "صرمت" ("qırdı") ifadəsi qadın cinsindədir. "قطعت" (kəsd) : الصرمت (qırmaq) deməkdir. القطع -açıq-aydın "kəsib atmaq" deməkdir, Məsələn, ipin, kökün və s. kəsilməsi. Çünki, bütün (sahələrdə) istifadə olunanlar üçün bu bir mərkəz rolunu oynayır. Əsmayi söyləyir ki, حبل لا يقطع (Habl (ip) o kəsdir ki, kəsilir.) "ya" hərfi ilə yazılır. Yəni, حبل رجل ("İp" kişi cinsindədir). Çünki, من qeyri-müəyyəndir. لا يقطع bu şəraitdə onun sifətidir. Ona birləşib: ولا يقطع الأمانة (Əmin-amanlıq) faciyyə çevrilir.) ۷ inkar ədatidir. Mənası: Bu qadın təmizlənməyə yaxşı əməl edərək kişinin əlaqəsini kəsd. Əmanət faciyyə uğramır və əhdinə xilaf çıxır. Ravidan: "للأمانة تقع" (Heç kəs) ümid bəsləmir.) ۷ "lām" (ləm) təkid "ləm"dir. تقع "ت" ilədir. Feil qadın haqqında vasitəli nitqdır. Belə olan halda sən "للأمانة"nin (əmin-amanlığın) də özündən əvvəl ona yetirilmişdən (tamamlanmışdan, bitmişdən) üstün olduğunu göstərməlisən. "تقع" istisna hal kimi məf ul olacaqdır. "تقع"

ilə nəşəb (yönlük hal) daha yaxşıdır. Sanki o deməkdir: ولأمانة نفسها تقع (Ümidin özü üçün təhlükə vardır.) Yəni, وبال (bədbəxtlik, ağır nəticə, pislik) / الغدر (əhd sındırmaq, xəyanət etmək) və sevginin əksi bu mənədadır. Necə ki, deyilib: من حفر مغواة وقع فيها (Qurd üçün quyu qazan özü düşər). Yəni, əmin-amanlıq pozan özünə əzab verir. Kim ki, ona uzadılan ipi kəsər, özünə pislik edər.

Rəvayət olunur: للأمانة تقع (Əmin-amanlıq üçün (hər an) təhlükə vardır. Lakin hər şey "Onun buyurduğu kimi olur." Allah-Taala buyurmuşdur: الذين هم لربهم يرهون (Rəbbindən qorxanlar doğru yola və mərhəmətə nail olacaqlar əl-Araf, 154). Buradakı "ل" (ləm) təkid ləmidir. Söylədiyi حبل الخليل ifadəsində cins nəzərdə tutulur [16, v.32 (b); 9, I, 244] Qəsidə 45 beytdən ibarətdir. Xətib Təbrizi hər bir beytin altında onun geniş şərhini vermişdir. Bu yazıda yalnız bir beytin şərhini təqdim edib bildik.

Murar bin Munqaz. Nisbəsi Murar bin Abd bin Əməir bin Sədi bin Malik bin Hanzələ əl-Təmmimdir. Ona Ziyad da deyilir. Ərəb islam şairlərindəndir. Bəni əl-Avdidiyyə və ya Bəladiviyyə qəbiləsindəndir. Onların birinci anası Bəni Əbd bin Abdun Mənmədan olan Xizama bin Təmmim Bəd əd-Doul bin Culldur. Cərinin müasiri olmuşdur. Onunla Suleyman bin Abduməlik Fəhac arasında həvəlaşmə olmuşdur. Divanı var. Şairin haqqında "Mucmul-əş-şuara (s. 338), "Səmtul-Ləali" (s.70), "əl-Xəzana" [2, s.394-395], "əş-Şuara" (s. 788) kimi toplularda məlumat verilir. "Mufaddaliyyat" müəllifi Antologiyaya onun iki qəsidəsini daxil etmişdir. Bunlar antologiyada 16.13: 53 (a) və 55 (b) ; 16. 15: 61 (b)- 69 (a) vərəqlərini tutur [9, I, s.353]. On iki beytlik qəsidədə xammına müraciət edən şair xurma ağacı ilə fəxr ediyini bildirir.

Qəsidənin beşinci beytində yazılır:

طلبن البحر بالأنساب، حتى شربن جمامة حتى رويانا

Tərcüməsi: Kökləri ilə dənizi tələb etdilər ki,

Onun bol suyunu doyunca içsənil.

Xətib Təbrizi şərhində yazır: [Yəni xurma ağacları öz kökləri ilə su tələb edirlər. "البحر" dedikdə, dənizin duzlu suyu nəzərdə tutulmur. Çoxlu istənilməsinə görə və söhbət sudan getdiyinə görə, bir halda ki, çox su dənizdə olar, ona görə də "بحر" (dəniz) sözü işlədilmişdir. "الجمامة" - "جمامة" - nin cəmidir. Bu quyuda suyun yığıldığı yerdir]. Şərhdən məlum olur ki, xurma ağacları çoxlu su tələb edir. Dənizə kök atmış ağaclar yerin tərkindəki bol suyu sorurlar. Bu su onlara gözəllik və nemət verir. Antologiyaya daxil edilmiş on beşinci qəsidə də Murar bin Munqazındır. Qəsidə doxsan beş beytdən ibarətdir [16.15. 61 (b)-69 (a) ; 9, II, 400-441].

Cəbiha ۷ əl-Əşca'i. Cəbiha ۷ və ya Cəbhə ۷ onun ləqəbidir. Adı Yəzid bin Xəşimə bin Ubeyd əl-Əşca'i idir. Onu Cəbhə ۷ bin Hamimə bin Yəzid, Yəzid bin Hamimə bin Ubeyd və ya Yəzid bin Xəysmə kimi də adlandırdılar. Gəlfani bədəvi islami ərəb şairidir. Bəni-uməyyə dövründə böyümüş və vəfat etmişdir. O, Fərzədaqı görmüşdür. Divanı var. əl-İrənin yolunda şücaət göstərmişdir. Antologiyaya 13+3 beytlik qəsidəsi daxil edilmişdir. Qəsidə əlyazmanın 124 (b)-126 (b) vərəqlərini tutur. 124(a) vərəqində ardıcılıq pozulur. Belə ki, həmin vərəqdə əl-İrəni bin Va'lənin qəsidəsi köçürülmüşdür. Görünür, əlyazma sonradan bərpa edilərkən vərəqlər yerini dəyişib düşmüşdür. "Mufaddaliyyat" daxil edilmiş qəsidəsində Bəni-Teymədan olan şücaətli bir döyüşçünü tərifləyir. Qəsidənin dördüncü beytində şair təbiət təsvirini belə verir:

ولو أشليت في ليلة رجبية بأرواقها هطل من الماء سافح

Tərcüməsi: Əgər bir Rəcəb gecəsi davət olunarsa,

Buludlardan aramsız yağış yağarkən.

Xətib Təbrizi beytin təsvirini belə verir: "دعيت" / "أشليت" yəni, "davət olunmuşdur" deməkdir. (Burada) demək istəmişdir: "Bir Rəcəb gecəsində", yəni, "qış gecələrindən birində", "həmin vaxt soyuq idi". (Şair) "Rəcəbdə onu ən şiddətli vaxtla uyğunlaşdırır. "أرواقها" "Burada onun buludları deməkdir". Ehtimal olunur ki, burada istiqamətləri nəzərdə tutur. Mübəlğədən məqsəd so-

yuğu təsvir etməkdir. "Gecənin zülməti", "yağışın yağması" ən şiddətli vaxtdır. "Aramsız yağış", "axar su" dedikdə, "sel" mayedir, "سالم" axan deməkdir. "bir Rəcəb gecəsi dəvət aldı" dedikdə, Peyğəmbərin (s) məraci də nəzərdə tutula bilər (Z.Ə.).

Şəbib bin əl-Barsa'. Tam adı Şəbeyb bin Yəzid bin Cumra bin Auf bin İbn Harisə bin Murra bin Nəşbə bin Geys bin Adnən əl-Barsa'dır. Əl-Barsa' onun atasının adıdır. O, Umama bint əl-Haris bin Auf bin Əbi Harisə adı ilə daha çox tanınmışdır. Ailəsi Gətbəndən olan Bəni-Murradır. Badiyə Gəffanda doğulub. Ərəbistan Yarımadasında məskunlaşmışdır. Öz qəvmünün şərafətlərindən olub, dini islahatçıdır. Badəvi həyat tərzi keçirmişdir. Yalnız nümayəndə həyətinin tərkibində və ya istirahət məqsədi ilə həyat tərzi dəyişmişdir. Əməvilər dövründə yaşamışdır. İbn Səlləm onu "Təbaqatü-fuhulü-şüarail-cahiliyyə"də Səkkizinci təbəqədə islam dahiələrindən biri kimi xatırladı. İrtatə bin Zərif və Əqil bin Atəffəni haqıq etmişdir. Mənbələri verdiyi məlumatla görə, Mushar bin Əli əl-Məərrinin qızı ilə evlənmək istəmişdir. Lakin atasının etirazına görə bu izdivac baş tutmamışdır. Təxminən 100 (h)/718 (m) ilində vəfat etmişdir. Antologiyaya otuz üçüncü yerdə, birimi üç beyitlik qəsidəsi ilə daxil edilmişdir. Qəsidə əlyazmanın 125 (a)-128 (a) vərəqlərini tutur. Vərəqlər ardıcıl düzülüb.

Qəsidənin birinci beyti belədir:

الم ترى أن الحي فرق بينهم
نوى يوم صحراء الفميم لجوج

Tərcüməsi: Görmürsənmi, canlı olanların arasında seçilir,

Çayirdək, Fəmin səhrası günündə inadlıdır [16, 125 (a); 9, II.792].

Xətib Təbrizi beytin şərhini belə verir: "الم ترى"-nın mənası "Bilmirsinizmi?" deməkdir. "نوى" "يحيى" dedikdə, bu xəbər vəzifəsində "أن" – ilə bağlıdır. Deyilir: "نوى لجوج" mənası dərindir. "يحيى" "ölümsüzlük". Onu (onun üçün) feil yerində işlətməmişdir. Bu onun növbədən olandır. "نوى" Onların səfərqabağı edilən niyyətidir. "صحراء الفميم" Məkkə yaxınlığında məntəqədir. Mədinənin sərhədində yerləşir. Təvratda adı "Təllü-Fəran" kimi verilir. Burada şair çayirdəyin canlı olmasına işarə edir. Qapanmış bu taxta qatunun içində həyat vardır. Azacıq Şərait yaranarsa, bu zərif canlı qapağı açılıb öz varlığını göstərir.

Qəsidənin beşinci beytində yazılır:

فصبح مسرور بيبك معجب
وبك، له عند الديار نشيج

Tərcüməsi: Şad olan sənin ucbatından səhərə ağlaya-ağlaya çıxdı,

Eşq aləmində onun işi ağlamaqdır, nalədir [16, 125 (b); 9, II. s.794].

Xətib Təbrizi şərhə yazır: Rəvayət olunur: "بيبك" dedikdə, şairə xitab olunur. O iki ən doğru rəvayətdir. "المسرور المعجب" (şad və xürrəm olan) aynılıqdan əzab çəkəndir. O qışqandır. Çünki aşıqdan incik və narazıdır və səbirsizliklə onun görünüşünü gözələyir. "البالي الفتيح" (ağlayan, nalə çəkən) aşıqdır: "النشيج" – hönkürütlü ilə ağlamaqdır. "عند الديار" dedikdə, onsuz (qadinsız) olduqdan sonrakı nəzərdə tutur. Xatirələrindən canlanan yalnız odur. Qadının xatirələrində isə onun üçün yer yoxdur. Bu səbəbdən də ağlayır.

Səffan bin Bukeyr. İbn Mə'dən əl-Yərbü'i Bəni-Sə'ləbədən Bəşərin oğlu Yahya bin Şəddad bin Sə'ləbə bin Yənbunun nəslindəndir. Əbi Übeydə demişdir ki, o Bəni Qur'ıdan olan Raclun qəbiləsidir. Masab bin əz-Zubeyrin dostu olmuşdur. Ona vəfəli olmuş, birlikdə öldürülmüşlər. Əməvilər dövrü şairidir. Mufəddaliyyə müəllifi onun haqqında Bəni-Yərbü'dən olan Yahya bin Şəddad bin Sə'ləbəyə həsr etdiyi mərsiyə ilə rəvayət edir. Mərsiyə Bəni-Qur'dən olan bir kişiyyə həsr olunmuşdur. O dostuna sədaqətli qalmış, hətta onunla eyni vaxtda ölmüşdür. Qəsidənin birinci və ikinci beytləri belədir:

رب كريم، وشفيع مطاع
ما نومهأ، بعدك إلا رواج

صلى على يحيى و اشياعه
أم عبيد الله مهولة

Tərcüməsi: Yəhyanı və onun tərəfdarlarını salamlə.

Rəbbimiz kərimdir, şafaət verəndir, güman yerimizdir.

Übeydullahın anası kuskündür,

Səndən sonra nə yatır, nə də aram olur.

Xətib Təbrizi şərhə yazır: "رب غور" (bağışlayan Allah) və "المصلاة" (namaz) ümmətdəndir. Rəhmət mələklərindədir. Dua gecə-gündüz namaza qalxan insanlardandır. Yəni, "التفيع المطاع" (panah götürülən güman yeri) Elçilərin açdığı yolla mələklərdəndir. "الارواج" – dedikdə, yəni qorxu qarışıq, nə rahatlığı var, nə qərarı. "فعل" – "Ona çoxlu dualar edilir" – mənasındadır.

əl-Muxəbbəl əs-Sə'di. Rabi'a bin Malik bin Rabi'a bin Auf əs-Sə'di əbu Yəzid Muxəbbəl əs-Sə'di Təميم qəbiləsindən Bəni-Unf ən-Naqədəndir. Adı Rabi' bin Malik bin Rabi' adır. əl-Muxəbbəl ləqəbidir. Cahiliyyə dövründə yaşamış, İslamın zühurundan sonra bu dini qəbul etmişdir. İbn Səlləm onu "Təbaqatü-fuhulü-şüarail-cahiliyyə"də Beşinci təbəqədə xatırlatmışdır. Onun oğlanları da şair olmuşlar.

Əl-Mərzəbani Əbu Ə'lə Zəkəriyyə bin Hərun əl-Hicri öz "Nəvədirin"də xatırlatmışdır ki, onun səbəbəliyi və hicrəti olmuşdur. "Təbaqatü-fuhulü-şüarail-cahiliyyə"də qeyd edilir ki, çoxlu yaxşı şeirləri var. Çox vaxt Bəni Qur'ını mədh edir, öz qəbiləsi Bəni-Sə'di'nin ötən günlərini xatırlayır. Divanı olduğu da qeyd edilir (17). Sonralar Bəşərə hicrət edən şair uzun ömür yaşamışdır. 12 (h)-632 (m) ilində Osman bin Affanın dövründə vəfat etmişdir. Lakin Omər bin Xəttabın dövründə vəfat etdiyini bildirən mənbələr də vardır.

"Şərhul-Mufəddaliyyə"də iyirminci yerdə verilmişdir. Bura qırx beytdən ibarət "mimiyyə"si ilə daxil edilmişdir. Qəsidənin qırxıncı beytində deyilir: [9, I, 533-558; 16, 86 b-91 a.]

إني وجدت الأمر أرسده
تلقى الآله وشده الإلم

Tərcüməsi: Əmr almışam, Onun doğru yolu ilə gedirəm,

Təqva yalnız Onadır, şərr işləri günah buyurmuşdur.

Xətib Təbrizi beytin şərhində yazır: "الرشاد" (xeysin) müqabili "الشّر" (şədir). Çünki "şər" dən doğan mənalər hikmətdən kənar olan fəsad, şər, xəta, günah, pislük, zəlalət, cəhəllət kimi adlanmışdır. Belə mənə daşıyan məşhurlarla doğruluq, yaxşılıq, salchlik, savab, xeyir və hidayət kimi ifadələr bir araya sığmaz. Onun üçün başqa bir deyim vardır: "Kim ki, xeyrə layiqdir, xalq onun əmrinə şükür edir. Kim ki, yolunu azarsa, (öz əməlinə) uyğun olaraq, azğınlıq içində qalar. Bu səhəbə və qədərlər xatırlatdım. "الامر"-in açması bu qədərlər. Xətib Təbrizinin şərhində belə məlum olur ki, hər bir əməlin qiymətini verən Allah-Təaladır. Hər bir hərəkatın, hər bir ifadənin məhiyyətinə bəyan edən Allah-Təala müsəlmanın həyat yolunu müəyyənləşdirir. Onu xeyir, salch əməllərə hidayət edir. Çünki siratın müstəqim odur. Onun əksi olan isə, səhv yoldur. Ondan çəkinməklə lazımdır. Təqva yalnız haqsızlıqları yerdə qoymayacaq Allah-Təalaya xasdır.

Bəlaliklə, Antologiyaya daxil edilmiş altı islam şairi haqqında məlumat və onların qəsidələrindən nümunələri nəzərdən keçirdik. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əslində, bu şairlərin özləri də cahiliyyə dövründə yaşayıb, fəaliyyətlərini göstərmişlər. Lakin bunlar Peyğəmbərə (s) yaxın olduqlarından və islam olaraq uzun ömür sürdüklərindən islam şairləri hesab olunmuşlar.

Xətib Təbrizinin şərhələrinə gəlincə, gördüyü kimi, dövrünün tanınmış dilçisi olan alim doğma Azərbaycan dili qədərlər ərab dilinin də dərinliklərinə bolad idi. Şərhələrinə gəlincə, bu dildəki çoxmənalı sözlərdən bacarıqla istifadə etmiş, eyni zamanda ifadələri mənə çalarlarına görə məharətlə yerində işlətməmişdir.

Nəticə / Conclusion

Azərbaycanda hələ fundamental tədqiqatə cəlb edilməmiş əsərlə bağlı Məhəmməd Sə'd əş-Şəvvey adlı şəxs tərəfindən "əl-Məsailün-nəhviyyə vəs-sarfıyyə fi şərhil-Qasim əl-Ənvari lil-Mufaddaliyyat" ünvanlı bir dilçilik dissertasiyası hazırlamışdır. Əsərin nəşrinə gəlincə, Xətib Təbrizinin "Şərhu-Mufaddaliyyat"ı Fəxrəddin Qibəvə (Tənqid mətn. Dəməşq, 1968-1971) və Əli Məhəmməd əl-Bicavi (Qahirə,1977) tərəfindən işıq üzü görmüşdür. Əsər Avropada, 1885-ci ildə Leypsiqdə, 1921-ci ildə ingilis dilinə tərcümə olunaraq iki cilddə, 1924-cü ildə isə fəhrisət kimi təqdim olunan üçüncü cildlə birlikdə çap olunmuşdur. Sonralar əsərin Ənbərinin şərhində olan bir hissəsi (qırx qəsidədən ibarət) arəb dilində, İstanbulda 1308 (h), 1324 (h)/1906 (m) və 1926 (m)-cı illərdə Qahirədə çap olunmuşdur. Artıq qeyd olunduğu kimi, əsərə bir çox şərhilər yazılmışdır. Onlardan Əbu Məhəmməd əl-Ənbərinin (v. 305 h.) və Xətib Təbrizinin (v.502 h.) şərhiləri daha çox yayılmış və çap olunmuşdur.

Ədəbiyyat / References

1. قلموس الأعلام تاريخ ' جغرافيا لغتتى و تعبير اصلحة كافة اسماء خاصه بي جامعدر. محرر شمس الدين السامى. ج 1. استانبول
2. الأعلام: قلموس تراجم لأشهر الرجال والنساء من العرب والمستعربين والمستشرقين/ تأليف خير الدين الزركلي. بيروت 200. دار العلم للملايين
3. هداية العارفين. اسماعيل باشا البغدادي. ج 2. استانبول
4. معجم المؤلفين تراجم مصنفي الكتب العربية. عمر رضا كحالة الجزء الرابع مؤسسة الرسالة. بيروت. 1993. 581. معجم المؤلفين تراجم مصنفي الكتب العربية. عمر رضا كحالة الجزء الرابع مؤسسة الرسالة. 502. ص. - 431
5. Mahmudov M. Xətib Təbrizinin həyat və yaradıcılığı. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Yaxın və Orta Şərq xalqları İnstitutu. Bakı, Elm, 1972.
6. لغت نامه علی اکبر دهخدا. داشکاه تهران، شماره سلسل 194 ، جاب سیروس، ج 5
7. معجم المطبوعات العربية والمعربة و هو شامل لأسماءالكتب المطبوعة فى الاقطار الشرقية والغربية. يوسف الياس سرکيس. مطبعة سرکيس بمصر
8. Dünya kütüphanelerinde mevcut islam kültür tarihi ile ilgili eserler ansiklopedisi 6. Cilt. Hazırlayanlar: Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut Kayseri / Türkiye. №10843 s. 62. 961 s.
9. 1972- الثالث. شرح إختيارات المفضل (تحقيق فخر الدين قباوه دمشق. معجم اللغة العربية. الجزء الأول - 1971.
10. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. II c. Bakı, Elm, 2007.
11. فهرس المخطوطات العربية المصورة مركز الوثائق المخطوطات للجامعة الأردنية. سلسلة فهراس المخطوطات العربية المصورة. أشرف نوفان رجا السواريه. اعداد: احمد عبد القادر خارسات، منال عيد حداد. عمان دو الحجة. 2000
12. III. s.204-208. ج طهران ابن خلكان. ج طهران
13. Carl Brockelmann Geschichte der Arabischen Litteratur von / zweite den supplementbanden an gepasste auflage Erster Bond Leyden E.J.Brill 1943. 279 (3) s.331. 676 s.)
14. www./books.google.az/ books?isbn=274510974X الخطيب التبريزي
15. متمع - بن نويرة / az.wikipedia.org/wiki/
16. تاريخ شرح إختيارات المفضل بن محمد الضبي يحيى بن على الخطيب التبريزي خط المؤلف، الكتاب ٨٦، ٤٨٦.
17. petsgate.com/Poet.aspx?id=48

Xətib Təbrizi və islamские поэты в его произведениях "Шарху-ихтияратил-мұфаддал"

Закяя Абилова

Доктор философии по филологии

Институт рукописей имени Мухаммеда Физули НАНА. Азербайджан.

E-mail: zekiye.abilova@mail.ru

Резюме. Выдающийся азербайджанский ученый, автор более тридцати научных произведений Хəтиб Тəбризи (1039-1109) комментировал ряд диванов и антологий арабских поэтов. В этой статье рассматривается комментарий ученого к работе "аль-Ихтиярат" арабского языковеда VIII века аль-Мұфаддаля ад-Дабби. Исследователь ведет работу над автографом Хəтиба Тəбризи, который хранится в Национальной Библиотеке Туниса, и дает информацию об исламских поэтах, включенных в антологию, и приводит примеры их касыд.

Ключевые слова: Хəтиб Тəбризи, антология, автограф, комментарий, халис